

ความคิดแบบปิตาธิปไตยกับการพัฒนาภาพลักษณ์ของผีในวรรณกรรมไทย : กรณีศึกษาจากเรื่องแม่นาก

Ideology of Patriarchy and the Development of the Image of Ghost in Thai Literature:

A Case Study of Mae Nak

Wu Shengyang¹

Li Bingbing²

บทคัดย่อ

ภาพลักษณ์ของผีในวรรณกรรมไทยเปลี่ยนแปลงตามกระบวนการพัฒนาของสังคมปิตาธิปไตย เดิมสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นสังคมแบบผู้หญิงเป็นใหญ่ ผู้ปกครองหญิงใช้ความเชื่อเรื่องผีเป็นเครื่องมือช่วยในการปกครองชาวบ้าน เรื่องเล่าเกี่ยวกับผี ส่วนมากจึงแฝงไว้ด้วยความคิด เกี่ยวกับจริยธรรม ศีลธรรม ซึ่งแสดงบทบาทในการช่วยจรรโลงมนุษยธรรม และการรักษาระเบียบสังคม ผีมักเป็นเพศหญิง ซึ่งมีอำนาจเด็ดขาด มีทั้งผีดีที่ปกป้องคนดี และเป็นผีร้ายที่คอยลงโทษคนที่ทำผิดทำชั่ว สมัยอยุธยาตอนต้น หลักฐานเช่น พระราชพิธีเบาะะพก ฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ (ตอนท้าย) และโองการแช่งน้ำ สะท้อนให้เห็นว่า สังคมเริ่มมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงชัดเจนขึ้น กษัตริย์เป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจ ศาสนาพุทธมีฐานะสูงขึ้น ขณะที่ความเชื่อเรื่องผีมีความสำคัญลดลง การปฏิรูประบบศักดินาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ช่วยกระตุ้นให้สังคมพัฒนาไปเป็นแบบปิตาธิปไตย พื้นที่เชื่อมต่อและผลิตความหมายรองรับอำนาจฝ่ายชายและการสร้างชนชั้นผู้ปกครองที่สำคัญมากคือ วัด ซึ่งได้รับอิทธิพลแนวความคิดความรู้และสุนทรียศาสตร์ฝ่ายอินเดียที่เกี่ยวกับ"รส"ต่าง ๆ ในการแต่งวรรณคดี ผู้ชายชนชั้นสูงที่มีโอกาสได้รับการศึกษาซึ่งรวมทั้งการเสพวรรณคดีภาษาบาลีจากวัด เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทในการสร้างวรรณคดีไทยที่มีกรอบความคิดแบบปิตาธิปไตยและมีแนวคิดเชิงสุนทรียศาสตร์ วรรณคดีภาษาบาลีซึ่งเป็นงานทางด้านวรรณศิลป์เหล่านั้นได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีสันสกฤตอินเดีย ส่งผลให้การสร้างภาพลักษณ์ผีต่อมาในวรรณกรรมประโลมโลกเหมือนตัวละครหญิงในวรรณกรรมไทยทั่วไป กล่าวคือ ผีเป็นผู้หญิงที่มีภาพลักษณ์หลาย ๆ แบบ ที่ประกอบขึ้นจากอารมณ์ความรู้สึก เช่น ความรัก ความโศกเศร้า ความอ่อนโยนและความสงบ ทำให้เรื่องผีกลายเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่มีบทบาท ช่วยสร้างอุดมการณ์แบบปิตาธิปไตย มีการนำเสนอในรูปแบบใหม่ของความบันเทิงหนึ่งนั้น คือ เรื่องแม่นากซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่ง ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความคิดแบบปิตาธิปไตยกับการพัฒนาภาพลักษณ์ของผีในวรรณกรรมไทย เรื่องแม่นากค่อย ๆ พัฒนาเป็นเรื่องผีที่มีลักษณะของตัวอย่างที่เต็มเปี่ยมด้วยอรรถรสของความเกรงกลัว (ภยานกรส) ความแค้นเคือง (เราทรรส) ความซาบซึ้งในความรัก (ศฤงคารรส) และความโศกเศร้าหรือความสงสาร (กรอุณารส) ส่งผลให้

¹ Wu Shengyang (吴圣杨) ศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัยภาษาและการค้าต่างประเทศกว่างตง

² Li Bingbing (李冰冰) นิสิตปริญญาโทรุ่น 2016 มหาวิทยาลัยภาษาและการค้าต่างประเทศกว่างตง

ภาพลักษณ์ของผีแม่นากมีการเปลี่ยนแปลงนอกจากผีที่ดูร้ายและมีอำนาจเด็ดขาดแล้ว ยังกลายเป็นผีอีกบุคคลิกที่มีนิสัยของความอ่อนโยน น่ารัก และน่าสงสาร ซึ่งเป็นภาพลักษณ์ของสตรีที่สังคมแบบปิตาธิปไตยคาดหวัง

คำสำคัญ : ผี ภาพลักษณ์ ความคิดแบบปิตาธิปไตย แม่นาก

Abstract

The image of ghost in Thai literature changes with the development of patriarchal society. Primitive society of Southeast Asia was a matriarchal society. The female leaders used the supernatural beliefs as a tool of governance. Therefore, the ghost stories usually contained ethical and moral thoughts which performed the function of maintaining social order. The image of ghost was always a female who had absolute power and often a good ghost that can protect good people or an evil ghost that punish bad people. Afterwards, around the early Ayutthaya period, the evidences such as the Law of Miscellaneous Duties and the Curse of the Sacred Water showed that the society had begun to change. The king was the center of power. At the same time, the status of Buddhism had risen gradually while the importance of ghost beliefs had reduced. Reforming the feudal system during the reign of King Trailok impelled the society to develop into a patriarchal one. Meanwhile, the temple was the place where connected the meaning between the ideology of patriarchy and establishing the dominance hierarchy. In addition, the temple was influenced by the knowledge and aesthetics in literature writing of India which concerning 'rasa'. The upper-class men got a chance to accept education and read Pali literature from the temple. They were the group of people who had a role in creating Thai literature which contained the concepts of patriarchy and aesthetics. The Pali literature which influenced by Indian Sanskrit literature resulted the creation of ghost image in romance novels to be a female ghost who had various emotional rasa, such as love, sadness, gentleness, sobriety, etc. This kind of ghost was like the female character in general Thai literature. Ghost stories had become a type of literature that played a role in creating patriarchal ideals through the way of entertainment. The story Mae Nak Phra-khanong is one of the important stories which shows the relationship between ideology of patriarchy and development of image of ghost in Thai literature. Mae Nak Phra-khanong has gradually developed to a ghost story that is full of fear, resentment, love, sadness and pity, which make the image of Mae Nak change

from a ferocious ghost who has the absolute power to a ghost who is not only ferocious but also gentle, lovely and pitiable and become the female image that the patriarchal society expect.

Keywords : Ghost, Image, Ideology of Patriarchy, Mae Nak Phra-khanong

บทนำ

ในตลาดภาพยนตร์เอเชีย ภาพยนตร์เรื่องผีของไทยได้รับความสนใจจากคนทั้งในและนอกประเทศไทยเป็นอย่างมากในวัฒนธรรมประเทศอื่น ผีมักมีภาพลักษณ์ที่น่ากลัวและเป็นอันตรายต่อคน แต่ผีของไทยมีลักษณะพิเศษของตน ซึ่งก็คือเป็นผีที่มีภาพลักษณ์หลาย ๆ อย่าง บางที่เป็นผีที่มีหน้าตาน่ากลัว นิสัยโหดร้าย บางที่เป็นผีที่มีหน้าตาสวยงาม นิสัยอ่อนโยนน่ารักน่าเอ็นดู บางทีก็เป็นผีที่ตลกขบขันได้ยาก หน้าตาโคกเคี้ยวน่าสงสาร เป็นต้น ในนั้น เรื่องแม่นาก (หรือ “นาค” ตามเอกสารบางชิ้นที่อ้างอิง) เป็นเรื่องที่มีชื่อเสียงที่สุดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะสำนวนปี พ.ศ. 2542 ซึ่งกำกับโดยนนทรีย์ นิมิบุตร เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในหมู่คนจีนด้วย ภาพยนตร์เรื่องนี้สะท้อนความรักระหว่างนางเอกและพระเอกที่ประทับใจผู้ชมเป็นอย่างมาก จนถูกผู้ชมชาวจีนเปรียบเสมือนเป็นภาพยนตร์อเมริกาเรื่อง Ghost ของ Jerry Zucker ซึ่งเรื่องการศึกษาผีไทยนั้น นักวิชาการไทยที่มีชื่อเสียงหลายท่านให้ความสนใจและมีผลการศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวข้อง ที่สำคัญที่สุดหนึ่งในนั้นคือสุจิตต์ วงษ์เทศ ส่วนเรื่องแม่นาก ก็มีการศึกษาค้นคว้ามาแล้วไม่น้อยในวงวิชาการไทยปัจจุบัน ผลการศึกษาเช่น แม่นาก : มายาคติ “ความเป็นเมีย” ที่ถูกประกอบสร้างในละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และละครเวที ของพรพิชชา บุญบรรจงชี้ให้เห็นว่า เรื่องแม่นากสะท้อนให้เห็นว่าฐานะของผู้หญิงในสังคมตกต่ำ ความเห็นนี้ดูเผิน ๆ ขัดแย้งกับความคิดเห็นของนักวิชาการบางท่าน เช่น สุจิตต์ วงษ์เทศ ซึ่งมองผีจากคติชนวิทยาหรือมนุษยศาสตร์ โดยเห็นว่า ความเชื่อเรื่องผีสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของผู้หญิงสูงกว่าชาย สุจิตต์ วงษ์เทศ เคยแสดงความคิดเห็นดังกล่าวนี้ในผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยหลาย ๆ ชิ้น แม้แต่การแตงนวนิยายเรื่องแม่นาค ก็อาจกล่าวได้ว่าสืบเนื่องมาจากการมีความคิดทางด้านนี้

ในนวนิยายดังกล่าวมีการสร้างฉากให้เห็นชัดว่า ในสมัยบรรพกาล ผู้หญิงในบ้านเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีอำนาจสูง ชาวบ้านนับถือความเชื่อดั้งเดิมซึ่งรวมทั้งผีด้วย ต่อมา สังคมมีการพัฒนาพร้อมกันกับการเผยแผ่ของศาสนาพราหมณ์และพุทธ ผู้ชายมีความสำคัญยิ่งขึ้น จนเกิดการตอรองและประนีประนอมระหว่างผู้ชายและผู้หญิง ในที่สุดผู้ชายและความเชื่อศาสนาพราหมณ์และพุทธมีฐานะสูงขึ้น ขณะที่ผู้หญิงพร้อมกับความเชื่อดั้งเดิมลดความสำคัญลง แม้ว่าแม่นากในนวนิยายเรื่องนี้ไม่ใช่ตัวเอกในภาพยนตร์เรื่องแม่นาก แต่ทั้งสองเรื่องมีประเด็นสำคัญตรงกัน กล่าวคือ ความสำคัญของการเชื่อเรื่องผีและฐานะทางสังคมของผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนการพัฒนาของสังคม

แบบปิตาธิปไตย ซึ่งเป็นระบบความคิดเกี่ยวกับผีไทยที่สมบูรณ เพราะฉะนั้น ผลการศึกษาเกี่ยวกับผีแม่จันทน์ดังกล่าวมาข้างต้นนั้นสอดคล้องกับระบบความคิดนี้ แต่กระบวนการพัฒนาเปลี่ยนแปลงทางด้านนี้ในสังคมไทยจากสมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน มีการสะท้อนให้เห็นอย่างไร ยังไม่เห็นมีนักวิชาการท่านใดทำการศึกษาวเคราะห์รวมทั้งสุจิตต์ วงษ์เทศด้วย งานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยจะใช้ทฤษฎีทางด้านมนุษยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องในทฤษฎีวิเคราะห์หลักฐานทางด้านวรรณกรรมทั้งที่เป็นเรื่องเล่าและเป็นลายลักษณ์อักษร ประกอบกับประเพณี และข้อมูลบันทึกโบราณของไทยและจีนบางอย่างที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ภาพชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาเปลี่ยนแปลงของสังคมจากสังคมแบบหญิงเป็นใหญ่มาเป็นสังคมแบบปิตาธิปไตยควบคู่ไปกับการพัฒนาของศาสนาพุทธในประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งเป็นปัจจัยทำให้บทบาทและภาพลักษณ์ของผีเปลี่ยนไป และใช้เรื่องผีแม่จันทน์เป็นตัวอย่างสำคัญประกอบการวิเคราะห์ เพื่อสะท้อนให้เห็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของผีในกระบวนการพัฒนาของสังคมแบบปิตาธิปไตย

1. สังคมแบบหญิงเป็นใหญ่กับภาพลักษณ์ของผีในเรื่องเล่าพื้นเมือง

คนไทยส่วนมากนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก แต่ก็มีเชื่อเรื่องผีอย่างเห็นได้ชัด เรื่องผีพื้นบ้านมีอยู่มากมาย ศาสตราจารย์ ดร. ประคอง นิมนานเหมินท์ แบ่งผีในเรื่องเล่าพื้นบ้านแบ่งเป็น 6 ประเภท ได้แก่ 1. วิญญาณของคนตาย 2. ผีบ้านผีเรือน 3. ผีประจำต้นไม้ 4. ผีป่า 5. ผีที่เข้าทรงร่างกายคนหรือสัตว์ที่ยังมีชีวิต 6. ผีเบ็ดเตล็ด (ศุภลักษณ์ บัญญา, 2553 : 26) ผีในคติความเชื่อของคนไทยแบ่งเป็นผีดีและผีร้าย ผีของบรรพบุรุษ หัวหน้าหรือวีรชนของเผ่าพันธุ์ตนเองเป็นผีดี มีบทบาทปกป้องรักษาคนรุ่นหลัง ส่วนผีของคนชั่วร้าย ผีของคนตายโหงหรือไม่ได้รับการเลี้ยงดูเช่นไหว้อย่างดีจะเป็นผีร้าย ชอบเสียนอกมหาหลอกคน ผีร้ายมีมากเป็นพิเศษ เช่น ผีจมน้ำ ผีโป่งค่าง ผีจะกละ ผีปอบ ผีกองกอย เป็นต้น คนไทยมีจินตนาการเกี่ยวกับผีร้ายมาก เช่น ผีกองกอยเป็นผีที่มีขาข้างเดียวเคลื่อนที่โดยการกระโดดไปด้วยขาเดียว และส่งเสียงร้องว่า “กองกอย ๆ” (วิกิพีเดีย. <https://th.wikipedia.org/wiki/กองกอย>) ผีเปรตบางชนิดมีตัวใหญ่ ปากเท่ารูเข็ม บางชนิด ตัวผอม ไม่มีเนื้อหนังมังสา ตาลีกลวง และร้องไห้ตลอดเวลา แต่ก็มีเปรตบางชนิดมีตัวงามเป็นทอง แต่ปากเป็นหมูและเหม็นมาก (พระญาติไทย, 2543 : 48-49) เป็นต้น

งานศึกษาผีพื้นบ้านไทยชี้ให้เห็นว่า เรื่องเล่าเรื่องผีเกิดขึ้นและแพร่หลายมากในสังคมบรรพกาล เนื่องจากคนในสมัยนั้นมีระดับความรู้ต่ำ เรื่องเล่าเรื่องผีมีความรู้เกี่ยวกับศีลธรรมหรือกฎระเบียบการปฏิบัติตัวในสังคมมากมาย แสดงบทบาทในการช่วยจรรโลงมนุษยธรรม ศีลธรรมและจริยธรรมของคน ช่วยให้สังคมมีระเบียบขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ป่าเป็นสถานที่ที่มีอันตรายมากมายโดยเฉพาะตอนกลางคืน ชาวล้านนาจึงมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีปกกะโหล่ง เพื่อเตือนไม่ให้คนโดยเฉพาะเด็กค้างคืนในป่า โดยอ้างว่าผีปกกะโหล่งจะออกมาหลอก ยังมีเรื่องผียุงสอนให้คนรู้จักเก็บออม ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยและกัณฑ์ยืมสินจากคนรอบข้าง เพราะการประหยัดเป็นคุณธรรมพื้นฐานในการใช้ชีวิต เรื่องผีอื้อด้อย สอนให้ผู้หญิงต้องขยันทำงาน ถ้าเกียจคร้านจะถูกผีอื้อด้อยสิง เรื่องผีนางไม้และผีสอง

นางมีคติเตือนใจผู้ชาย อย่าเป็นคนเจ้าชู้ ฯลฯ (ศุภลักษณ์ ปัญญโญ. 2553 : 127-137) โดยมากแล้วเรื่องเล่าเรื่องผีสอนให้คนละทิ้งความชั่วและทำแต่ความดี

การใช้เรื่องเล่าเรื่องผีเป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้ศีลธรรมและจริยธรรมเป็นผลมาจากการนับถือผีของสังคมแบบหญิงเป็นใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข้อความบันทึกในหนังสือโบราณของจีนหลายเล่มแสดงให้เห็นว่า ในคริสต์ศตวรรษที่ 13-17 สังคมแบบหญิงเป็นใหญ่ยังเป็นสภาพทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ในหนังสือเต้าอี่จื่อเถี่ย (岛夷志略) ของวังต้ายวนในสมัยหยวน (1271-1368) บันทึกไว้ว่า ในพื้นที่ละโว้ การพิจารณาพิพากษาคดีอาญาและการจับจ่ายซื้อข้าวของทุกครั้ง ผู้หญิงเป็นคนรับผิดชอบ อำนาจของผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย (汪大渊.2524 : 114) หนังสือหยิงหยาศิงหลัน (瀛涯胜览) ของหม่าฮวน (马欢) ในสมัยราชวงศ์หมิง (1368-1644) บันทึกไว้ว่า ผู้หญิงเป็นคนดูแลและรับผิดชอบทุกสิ่งทุกอย่าง ตั้งแต่พระมหากษัตริย์รอลงมาจนถึงประชาชนทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการพิจารณาตัดสินคดีหรือเรื่องการค้าขายน้อยใหญ่ ล้วนขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของภรรยา (马欢.2548 : 32) บันทึกประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิง ชื่อ หมิงสื่อ (明史) ฉบับที่ 324 มีการบันทึกเกี่ยวกับประเทศสยามไว้ว่า ไม่ว่าในราชสำนักหรือในครอบครัวคนธรรมดาสามัญ ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของผู้หญิง บทบาทและอำนาจของผู้หญิงอยู่เหนือผู้ชาย (明史卷324. 2517 :8402) ในความคิดความเชื่อของคนสังคมแบบหญิงเป็นใหญ่ ผีสาวเทวดาที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่มักจะเป็นเพศหญิง เช่น ในความเชื่อของคนไทย แม่โพสพ แม่เตาไฟ และพระแม่ธรณี เป็นต้น ล้วนเป็นเพศหญิงอย่างเห็นได้ชัดเพราะมีคำว่า “แม่” รวมอยู่ในชื่อ แม้ความเชื่อเรื่องนาคนั้นซึ่งไม่มีคำว่าแม่รวมอยู่ ก็เป็นตัวอย่างที่สำคัญเช่นกัน กัมพูชา ลาว และภาคอีสานของไทยต่างมีตำนานเกี่ยวกับพญานาคมากมาย ศรีศักร วัลลิโภดม ได้สรุปลักษณะ 3 ข้อของความเชื่อเรื่องนาค กล่าวคือ 1. นาคเป็นสัญลักษณ์ของชนเผ่า 2. นาคเป็นเจ้าที่ที่ควบคุมน้ำ 3. นาคเป็นความเชื่ออย่างหนึ่ง (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2544 : 14) สุจิตต์ วงษ์เทศเห็นว่า นาคมีลักษณะเป็นเพศหญิง (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2544 : 16) รวมความเห็นของนักวิชาการสองท่านนี้แล้ว นาคก็คือผีบรรพบุรุษและเป็นเจ้าที่เพศหญิงของท้องถิ่นนี้ แม้ว่าศาสนานินดูและศาสนาพุทธเผยแผ่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนคริสตกาล และค่อย ๆ กลายเป็นความเชื่อหลักของคนในท้องถิ่นนี้ ช่วยกระตุ้นให้สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พัฒนาเป็นสังคมแบบชายเป็นใหญ่ แต่ความเชื่อดั้งเดิมยังเหนียวแน่นมาก ผีดังกล่าวยังคงเป็นเพศหญิงสืบจนทุกวันนี้ และผีในเรื่องเล่าส่วนมากยังคงเป็นผู้หญิง เพศชายจะมีส่วนน้อยมาก

ในสมัยสังคมแบบหญิงเป็นใหญ่ ความคิดการนับถือผู้หญิงเป็นใหญ่กับพิธีเลี้ยงผีพัฒนาควบคู่กันไป พื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนมากเป็นพื้นที่ปลูกข้าว มีวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าวที่คล้ายคลึงกันเช่น ความเชื่อเรื่องเจ้าที่ พิธีทำขวัญข้าว พิธีขอฝน เป็นต้น มีการเซ่นไหว้ผีต่าง ๆ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหาร หมอที่ทำพิธีกับหัวหน้าเผ่าอาจจะเป็นคนเดียวกัน หรือไม่ใช่คนเดียวกันก็ได้ แต่ทั้งสองคนมักเป็นผู้หญิง อาณาจักรเจนละ (ศูนย์กลางอยู่ในประเทศกัมพูชา) มีเรื่องเล่าเรื่องหนึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของ

ผู้หญิงในพิธีไหว้เจ้าที่ในสมัยโบราณ โจวต้ากวน (周达观) นักเดินทางชาวจีนในสมัยราชวงศ์หยวน(1271-1368) เข้ามายังอาณาจักรเจนละในปลายศตวรรษที่ 13 ได้แต่งหนังสือบันทึกการเดินทางเจนละ(真腊风土记) ไว้ ในหนังสือเล่มนั้นมีการบันทึกเรื่องเล่าเรื่องหนึ่งไว้ว่า กษัตริย์ที่มาจากต่างถิ่นต้องขึ้นไปปรารถที่ปราสาททอง (สันนิษฐานว่า เป็นปราสาทพิมานอากาศ) ของพระนครหลวงทุกคืน ชาวบ้านล้วนลือกันว่า ภายในปราสาททององค์นั้นมีพญานาค 9 เศียรเป็นเพศหญิงอาศัยอยู่ ซึ่งเป็นเจ้าที่ของบ้านเมืองนี้ ทุกคืนพญานาคต้องพบหน้ากษัตริย์ซึ่งเป็นคนมาจากต่างประเทศ และร่วมรักกัน แม้พระมเหสีหรือนางสนมของกษัตริย์ก็ไม่กล้าเข้าไป หลังเสร็จธุระกษัตริย์จึงเสด็จออกมาบรรทมกับพระมเหสีหรือนางสนมของพระองค์ หากคืนไหนพญานาคไม่ปรากฏตัว กษัตริย์ก็จะสิ้นพระชนม์ หากคืนไหนกษัตริย์ไม่ไปพบ กษัตริย์จะตกอยู่ในภาวะอันตราย (周达观.2524 : 64) มีความเป็นไปได้ว่า ภายในปราสาททอง นอกจากกษัตริย์แล้วไม่มีคนอื่นเรื่องร่วมรักระหว่างกษัตริย์กับพญานาคไม่ใช่เรื่องจริง เป็นเพียงพิธีเท่านั้น แต่ถ้าหากว่ามีเรื่องร่วมรักเกิดขึ้นจริง ก็น่าจะเกิดขึ้นระหว่างกษัตริย์กับหัวหน้าบ้านเมืองที่เป็นผู้หญิงหรือไม่ก็เป็นหมอมือหญิงที่ทุกคนเชื่อว่าผีเจ้าที่ได้เข้าสิงร่างกายของเขาแล้ว ไม่ใช่กับพญานาคตัวจริงอย่างแน่นอน ผีเจ้าที่ก็คือพญานาคซึ่งชาวแกมพูชาถือเป็นผีบรรพบุรุษ ตามความเห็นของ James George Frazer (1854-1941) นักมนุษยศาสตร์ชาวอังกฤษ พิธีกรรมแบบนี้เป็นพิธีกรรมทางไสยศาสตร์แบบ Sympathetic Magic ซึ่งมักทำกันในสังคมบรรพกาลหรือในสังคมที่ยังคงมีความคิดความเชื่อดั้งเดิมอย่างเหนียวแน่นในสมัยปัจจุบัน โดยเชื่อว่า สิ่งใดที่เป็นเหตุที่คล้ายกัน ผลที่ตามมาก็จะเหมือนตามนั้น (J.G. 弗雷泽.2549 : 504)

ชาวนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางคนชอบนำตุ๊กตาชายหญิงเปลือยกายที่ทำทำร่วมรักกันไปไว้ในที่นา เพื่อให้ต้นข้าวผลิตข้าวมาก ๆ ก็เป็น Sympathetic Magic เช่นกัน เมื่อมีความเชื่อแบบนี้ การร่วมรักระหว่างกษัตริย์ซึ่งก็คือเป็นเจ้าชีวิตของชาวบ้านชาวเมืองกับพญานาคซึ่งเป็นทั้งผีบรรพบุรุษ เจ้าที่และเทพเจ้าแห่งท้องน้ำนั้น ยิ่งมีฤทธิ์กระตุ้นให้พืชพรรณธัญญาหารเจริญงอกงามเรื่องเล่าประสาททองเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า ความคิดการนับถือผู้หญิงในสมัยนั้นเข้มขันมาก ถึงขนาดต้องจัดทำพิธีแบบนี้ทุกคืน ทุกวันนี้ พิธีกรรมเลี้ยงผี เช่น ผีฟ้าของลาว ผีมดของเขมร ผีเมงของมอญ ผู้เป็นหัวหน้าในพิธีกรรมทำหน้าที่เข้าทรง ต้องเป็นผู้หญิงเท่านั้น (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2546 : 7) สะท้อนให้เห็นว่า ความคิดการนับถือผู้หญิงยังมีอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สังคมแบบหญิงเป็นใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พัฒนาอย่างมีความมั่นคงตลอดจนถึงศตวรรษที่ 13 ก็ว่าได้ เรื่องเล่าเกี่ยวกับปราสาททองที่โจวต้ากวนบันทึกไว้นั้น มีความหมายลึกซึ้งสืบเนื่องมาจากอิทธิพลตำนานการสถาปนาอาณาจักรพูนัน (เชื่อกันว่าเป็นรัฐก่อนเจนละในคริสต์ศตวรรษที่ 1-7) ที่เล่ากันมาว่า สมัยโบราณในอินเดียมีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อฮุนเถียน (混填) คืนหนึ่งเทพเจ้าเข้าฝันและมอบธนูคันหนึ่งให้ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นทางโดยเรือข้ามทะเลไปอาณาจักรพูนัน ฮุนเถียนตื่นขึ้นมาเห็นมีธนูจริง ๆ จึงทำตามคำชี้แนะของเทพเจ้า แต่เมื่อมาถึงเขตพูนัน พระนางหลิวเย่ (柳叶叶) ซึ่งเป็นประมุขของชาวพื้นเมืองและเป็นธิดาของพญานาค นำกองทัพมาสู้รบขับไล่ ในที่สุดฮุนเถียนชนะ

การรบและได้หิวเย่เป็นมเหสี ต่อมาฮั่นเถียนเป็นกษัตริย์ปกครองอาณาจักรฟูนัน การศึกษาความหมายทางวัฒนธรรมของตำนานเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า เดิมผู้หญิงเป็นหัวหน้าเผ่าชน อยู่ในศูนย์กลางแห่งอำนาจ ต่อมากษัตริย์ซึ่งมาจากอินเดียแม้เป็นคนสถาปนาฟูนันขึ้น แต่ไม่ได้หมายความว่า เป็นคนมีอำนาจสูงสุดในบ้านเมือง เพราะหัวหน้าเผ่าชนที่เป็นผู้หญิงแม่รบแพ้ว แต่ไม่ได้ตกเป็นทาส กลับกลายเป็นมเหสีซึ่งยังคงมีอำนาจมาก (ถึงซูหยาง กู่เซิงหยาง.2559:29)

บันทึกใจดวงสะท้อนให้เห็นว่า ในปลายศตวรรษที่ 13 กษัตริย์ยังคงถูกชาวบ้านเรียกว่า 番王(Fan Wang) ซึ่งหมายถึงกษัตริย์เป็นคนมาจากต่างประเทศนั้น รวมทั้งบรรยายภาคที่นำกล่าวในปราสาททองแสดงว่าความทรงจำของชาวบ้านเกี่ยวกับความยิ่งใหญ่ของบรรพบุรุษเพศหญิงในตำนานสร้างบ้านเมืองยังคงเหนียวแน่นมาก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง อำนาจของกษัตริย์ยังไม่มั่นคงเท่าที่ควร อำนาจสูงสุดยังอยู่ในมือหัวหน้าผู้หญิงแม้ว่าเวลาผ่านไปพันกว่าปีแล้วหลังจากการตั้งฟูนันขึ้นก็ตาม

ในตลอดระยะเวลาสังคมแบบหญิงเป็นใหญ่ ผู้ปกครองเพศหญิงใช้ประโยชน์จากความเชื่อเรื่องผี(หรือพญานาค)เป็นเครื่องมือช่วยปกครองบ้านเมือง ซึ่งตามความเชื่อของคนในสมัยนั้น ผีดีจะปกป้องคนดีที่มีศีลธรรมจริยธรรม ส่วนผีร้ายจะทำหน้าที่ลงโทษคนชั่วร้าย บางทีผีดีและผีร้ายเป็นหนึ่งเดียว ไม่ว่าจะแบบไหน ต่างมีอำนาจเด็ดขาด มีฤทธิ์เป็นพิเศษ เช่น พญานาคในเรื่องเล่าปราสาททอง เป็นผีบรรพบุรุษที่รักษาบ้านเมือง แต่ก็เป็นผู้ร้ายเช่นกัน กษัตริย์ไม่ไปพบเพียงคืนเดียวก็จะอันตรายถึงตาย แม้ไม่มีบทพรรณนาเพิ่มเติมเกี่ยวกับความโหดเหี้ยมของพญานาค แต่ประโยคดังกล่าวเพียงประโยคเดียวก็สามารถทำให้ผู้อ่านจินตนาการไปต่าง ๆ นา ๆ

2.การพัฒนาของสังคมปิตาธิปไตยกับการเปลี่ยนแปลงของภาพลักษณ์ของผีในวรรณกรรมไทย

ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 ลงมา รัฐที่มีกษัตริย์ปกครองสถาปนาขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น สังคมค่อย ๆ พัฒนามาตามแนวโน้มแบบชายเป็นใหญ่โดยมีกษัตริย์เป็นตัวแทนผู้ชายซึ่งมีอำนาจสูงสุด พร้อมกับกับการพัฒนาของสังคมการเมือง ศาสนาพุทธได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครองและแพร่หลายในหลาย ๆ ประเทศ แต่ในระยะแรก ความคิดนับถือผู้หญิงและความเชื่อเรื่องผียังคงมีความสำคัญมาก และเป็นแหล่งที่มาของอำนาจผู้ปกครองอย่างกษัตริย์ กฎมณเฑียรบาลสมัยอยุธยาตอนต้นได้กล่าวถึงพระราชพิธีอย่างหนึ่ง คือพระราชพิธีเบาะพอก สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเห็นว่า พิธีนี้เป็นพิธีไหว้ผีที่สำคัญของคนโบราณ โดยจะอัญเชิญแม่ย่าพระผีลงจากหอพระขึ้นราชยาน และจัดขบวนแม่ย่าพระผีไปถึงมณฑป แล้วพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปเสพสังวาสกับแม่ย่าพระผี ผู้ที่เข้าร่วมพิธีคือผู้หญิงที่มีฐานะสูงเป็นสำคัญ แต่ละคนมีถือสิ่งของที่เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์เช่น เต้าทอง ปลาทอง บาตรน้ำมนต์หรือพานข้าวสารเป็นต้น (สุจิตต์ วงษ์เทศ.2544 : 186)

อยุธยาได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมขอมมาก หลังจากสถาปนาขึ้นแล้ว การเมืองการปกครองยังเลียนแบบเมืองพระนคร แม่ย่าพระผีคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนสมัยนั้นเชื่อว่าผีเจ้าเมืองได้เข้าถึงไว้แล้ว

พระราชพิธีเบาะแพกก็เป็นพิธี Sympathetic Magic เช่นเดียวกับพิธีในเรื่องเล่าปราวาสาททอง ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ สุจิตต์ วงษ์เทศเห็นว่า พิธีนี้สืบทอดมาจากพิธีของเมืองพระนคร แต่ในกฎหมายที่ยรบาลอยุธยาระบุชัดเจนว่าเป็นผี ไม่ใช่พญานาค (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2544 : 191) สถานที่ตั้งवासคือมณฑลพบแสดงให้เห็นว่า สมัยอยุธยาตอนต้น ศาสนาพุทธเป็นที่นับถือกันแล้ว ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แต่พระเจ้าแผ่นดินยังต้องปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม เราสังเกตได้ว่า บรรยากาศนับถือผู้หญิงและความเชื่อเรื่องผีนั้นมีความเข้มข้นน้อยลง เพราะพิธีเบาะแพกไม่ต้องจัดขึ้นทุกวัน อาจจะทำเมื่อถึงวันสำคัญหรือเมื่อบ้านเมืองประสบภัยพิบัติ (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2544 : 194) และพระเจ้าแผ่นดินไม่ได้สังวาสกับผู้หญิงจริง อนึ่ง ไม่มีข้อความระบุว่า ถ้าพระเจ้าแผ่นดินไม่ไปร่วมพิธี จะมีอันตรายอะไรเกิดขึ้นกับตัวพระองค์

วรรณกรรมมักมีบทบาททางการเมืองการปกครอง ในสมัยอยุธยา วรรณคดีที่ทางราชการยกย่องนั้นสะท้อนให้เห็นว่า ศาสนาพุทธมีความสำคัญมากขึ้น ขณะเดียวกัน ความเชื่อเรื่องผีมีความสำคัญน้อยลง วรรณคดีที่เขียนลงสมุดข่อยหรือสมุดไทย 2 เรื่อง ที่แม้ยังระบุแน่นอนไม่ได้ว่าทำขึ้นแรกสุดเมื่อไร แต่มีร่องรอยเกี่ยวเนื่องสนับสนุนว่ามีความเก่าแก่ถึงยุคแคว้นละโว้-อโยธยาศรีรามเทพ นับว่าเก่ามากกว่าเรื่องอื่นใดเท่าที่มีต้นฉบับอยู่ขณะนี้ คือ 1. กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ (ตอนท้าย) และ 2. โองการแข่งน้ำ (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2546 : 122) กฎหมายเป็นเครื่องมือในการควบคุมความประพฤติการปฏิบัติของสมาชิกแห่งสังคมนั้น เป็นสัญลักษณ์แห่งความก้าวหน้าของสังคม กฎหมายมักเกิดจากขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม คติศีลธรรมจริยธรรมบางข้อที่แฝงไว้ในเรื่องเล่าเรื่องผีถูกตราขึ้นเป็นกฎหมายเพื่อใช้ในการรักษาระเบียบสังคม เรื่องเล่าเรื่องผีจึงมีบทบาทน้อยลง ความเชื่อเรื่องผีก็ลดความสำคัญลง กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ (ตอนท้าย) มีมาตราหนึ่งตราขึ้นเพื่อลงโทษพวกมิชอบหลอกลวงคนทั่วไปโดยใช้ประโยชน์จากความเชื่อเรื่องผีร้าย เช่น ฉมบ จะกละ กระสือ กระหาง (กระหัง) เป็นต้น (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2546 : 222) อนึ่ง มาตรา 155 ระบุว่า “ถ้าจะพลีบ้านเรือนเรือกสวนไร่นา ให้นิมนต์พระสงฆ์ 7 รูปจำเริญพระปริต 3 วัน ทำบัตร 3 ชั้น ไบศรีสำหรับหนึ่ง.....ปีพาษฆ้องวงหมอบัดเสียดัจจุไร” เห็นได้ว่า การจะบิดเบิดความชั่วร้ายที่มาจากสิ่งนอกเหนือธรรมชาตินั้น จำต้องพึ่งพิธีกรรมที่มีพระพุทธรูปศาสนาเกี่ยวข้อง ด้วยการนิมนต์พระสงฆ์สวดพระปริตแล้วทำบายศรีบัตรพลี ซึ่งก็แสดงให้เห็นการผสมผสานกันระหว่างคติทางพระพุทธศาสนาและศาสนายินดูอย่างชัดเจน ในอันที่จะมาควบคุมหรือประนีประนอมกับการนับถือผีหรือสิ่งนอกเหนือธรรมชาติที่เชื่อถือสืบมาแต่ดั้งเดิมดึกดำบรรพ์ (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2546 : 144) และกฎหมายยังระบุอีกว่า “ถ้าความผิดมากให้ทวีขึ้น พระสงฆ์ 13 รูป.....” สะท้อนให้เห็นว่า คนสมัยนั้นให้ความสำคัญแก่ศาสนาพุทธและยินดูมากกว่าความเชื่อเรื่องผีในพิธีบดเสียดัจจุไร

โองการแข่งน้ำซึ่งเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ในพิธีทำสัตย์สาบาน เป็นตัวแทนของคำแข่งซึ่งเกิดขึ้นบนพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี แม้มีโครงสร้างและเนื้อหาสาปแช่งเหมือนคำสาปแช่งทั่วไป แต่จุดประสงค์ของการแต่งและการใช้ก็เพื่อให้ฐานะและอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินมีความมั่นคงขึ้นเป็นพิเศษ และสะท้อนให้เห็นถึงการนับถือศาสนาพุทธเป็นสำคัญด้วย ในสังคมดึกดำบรรพ์ เรื่องเล่า

เรื่องผีแสดงบทบาทในการช่วยรักษาสังคมให้มีระเบียบขึ้น โดยอบรมสั่งสอนให้ผู้คนมีศีลธรรม จริยธรรมในชีวิตประจำวัน แต่ในช่วงเวลาพิเศษ เช่น เมื่อเกิดภัยขึ้นหรือมีภัยคุกคาม ผู้ปกครองมักจะจัดพิธีขับไล่เสนียดจัญไร พิธีกรรมสาปแช่งเป็นหนึ่งในนั้นที่เห็นอยู่ทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อเริ่มทำพิธี หมอจะเชิญผีสำคัญต่าง ๆ มาร่วมพิธี แล้วอ่านคำสาปแช่ง ภาวนาให้ศัตรูหรือสิ่งชั่วร้ายได้รับอันตราย พิธีแบบนี้จัดขึ้นโดยอาศัยพื้นฐานความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ฝังรากลึกในความคิดของคนในสังคมเป็นเงื่อนไขสำคัญ และต้องเป็นความเชื่อในอำนาจที่สามารถให้คุณให้โทษแก่ตนได้ เช่น อำนาจของภูตผีปีศาจและเทพเจ้าเป็นต้น เพราะฉะนั้นคนมักเชื่อว่าคำสาปแช่งนั้นจะกลายเป็นจริงได้ เพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นผีและเทพเจ้าสำคัญได้ถูกเชิญมาเป็นพยานอยู่แล้ว พิธีกรรมสาปแช่งไม่เพียงแต่แพร่หลายมากในหมู่ชาวบ้าน หากยังนิยมจัดทำกันในระดับชนชั้นปกครอง ตามความคิดของคนโบราณ ภัยพิบัติมักเกิดขึ้นเนื่องจากผู้ปกครองปฏิบัติตนไม่ตามศีลธรรม เพราะฉะนั้น การจัดพิธีกรรมสาปแช่งในพระราชมณเฑียรก็เพื่อให้ผู้ปกครองเป็นคนดีมีศีลธรรม อย่างเช่น พงศาวดารล้านช้างบันทึกไว้ว่า เมื่อขุนมูลม (บรม) ปลุกแปลงแบ่งปันสิ่งของบ้านเมืองให้ลูกชาย 7 คน แล้วก็ว่ากล่าวสั่งสอนกับสิ่งเสียดๆ ทำสัตย์สาบานอย่าให้ทำร้ายเบียดเบียนผิดข้อข่มแห่งกัน แม้ผู้ใดไม่เชื่อตรงจะต้องมีอันเป็นไปต่าง ๆ นา ๆ ดังวาทะแข่งชักว่า “ให้ผู้นั้นวินาศฉิบหาย ทำอันใดอย่าให้เป็น เห็นอันใดอย่าให้ได้ ปลุกไม้อย่าทันตาย ปลุกหวายอย่าทันล่อน ข้อม่อนอย่าให้รี ปีมันอย่าให้กว้าง เทียวทางให้ฟ้าผ่า เมื่อป่าให้เสือกิน ไปทางน้ำให้เสือกท้อเรือหก ไปทางบกให้เสือกท้อม้ากินมันแล” อีกตัวอย่างพิธีสาปแช่งผู้คิดคดทรยศผิดคำสาบานที่มีหลักฐานยืนยัน คือ เมื่อปี 1392 (พ.ศ.1935) กษัตริย์แคว้นสุโขทัยกระทำสัตย์สาบานกับกษัตริย์อีกแคว้นหนึ่ง (น่าจะหมายถึงกษัตริย์เมืองน่าน) แล้วทำจารึกข้อความสาบานลงบนแท่งหินชนวนสี่เหลี่ยมตั้งปักไว้ในวิหารสูงของวัดมหาธาตุ กลางเมืองสุโขทัย (จารึกสุโขทัยหลักที่ 45) มีข้อความทำนองเดียวกับคำแข่งในโครงการแข่งน้ำ และคล้ายกับคำสอนขุนมูลมในพงศาวดารล้านช้าง (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2546 : 219-220) หลังจากอยุธยาสถาปนาขึ้น มีการจัดพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาในพระราชมณเฑียรทุกปี บุคคลสำคัญเช่น ขุนนาง ข้าราชการ เจ้าเมือง และเจ้าประเทศราชต่างๆ ต้องเข้าร่วมพิธี พราหมณ์เป็นประธานอ่านโครงการแข่งน้ำ เนื้อหาในโครงการแข่งน้ำ แบ่งได้ 9 ตอน คือ เริ่มเรื่อง เล่าเรื่อง เชิญแข่ง อวยพร และถวายพระพร ในตอนเริ่มเรื่อง เนื้อหาคือสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าของที่ละองค์คือ พระวิษณุ พระศิวะ และพระพรหม ในตอนเล่าเรื่องซึ่งเป็นตอนที่สำคัญที่สุด กล่าวถึงเรื่องกำเนิดของโลกซึ่งคล้ายคำบรรยายในหนังสือไตรภูมิพระร่วง เพื่อแสดงฐานะของกษัตริย์โดยชี้ให้เห็นว่า กษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์และเป็นธรรมิกราชาธิราช เป็นผู้ปรีชาชาญ สามารถตัดสินใจดี ความและคอยจัดการปัญหาต่างๆ ส่วนเนื้อหาตอนสุดท้าย คือการถวายพระพรพระมหากษัตริย์ เราเห็นได้ว่าแม้ว่าพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาจะเป็นพิธีสาปแช่ง และมีการเชิญผีในความเชื่อดั้งเดิมมาร่วมเป็นพยานด้วย แต่ฐานะของผีเหล่านี้ลดลง ในวรรณคดีเรื่องโครงการแข่งน้ำนี้ การส่งเสริมการจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และยกย่องความเชื่อศาสนาพุทธมีความชัดเจนมาก

พระพุทธรูปที่มีความผูกพันกับอำนาจพระมหากษัตริย์ ช่วยกระตุ้นให้สังคมพัฒนาเป็น

สังคมแบบชายเป็นใหญ่ ในสมัยอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทำการปฏิรูประบบสงฆ์พร้อมกันกับการปฏิรูประบบศักดินา ตามข้อกำหนดใหม่ พระวงศานวงศ์ตลอดจนขุนนางใหญ่น้อยต้องบวชเรียนในวัดเป็นระยะเวลาหนึ่ง เพื่อเป็นตัวอย่าง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงผนวช ณ วัดจุฬามณี เมื่อปี 2008 (พ.ศ. 1465) จำพรรษา อยู่ 8 เดือน โดยมีข้าราชการบวชตามเสด็จจำนวน 2,388 คน (段立生.2548: 61) ข้อกำหนดใหม่นี้ทำให้ระบบศักดินาซึ่งดำเนินสืบต่อมามากกว่า 400 ปีในประวัติศาสตร์ไทยกลายเป็นระบบวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ เพราะโดยทั่วไปแล้วผู้ชายเท่านั้นที่จะได้รับอนุญาตให้บวชเรียนในวัด และมีโอกาสเป็นขุนนางได้ในอนาคต ในสมัยพระเจ้าอยู่หัว กงสุทนต์ ลักษณะผิวเมื่อยที่ยอมรับชายมีภรรยาได้หลายคนแสดงว่า ฐานะของผู้ชายในครอบครัว (ซึ่งส่วนมากน่าจะเป็นชนชั้นสูง) มีความมั่นคงขึ้นแล้วในระดับหนึ่งอย่างช้าที่สุดก็สมัยต้นอยุธยา ต่อมาการปฏิรูประบบศักดินาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเท่ากับเป็นการประกันฐานะทางสังคมของผู้ชายชนชั้นสูง

การศึกษาในวัดทำให้ระดับความสามารถการแต่งวรรณคดีของกวีไทย รวมทั้งวรรณศิลป์มีการพัฒนาไปด้วย ผู้เอกบวชจะต้องศึกษาพระธรรมวินัยในวัดซึ่งเกี่ยวข้องกับการศึกษาภาษาบาลี จึงเป็นธรรมดาที่จะมีโอกาสสัมผัสวรรณคดีภาษาบาลี เอเซียตะวันออกเฉียงใต้เป็นพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียมามากตั้งแต่สมัยโบราณ รส (rasa) ทางสุนทรียศาสตร์วรรณคดีอินเดีย เช่น ความซาบซึ้งในความรัก (ศฤงคารรส) ความสนุกสนาน (หยาสรส) ความสงสาร (กรุณารส) ความแค้นเคือง (เราทรรส) ความชื่นชมในความกล้า (วีรรส) ความเกรงกลัว (ภยานกรส) ความเปราะบางชิงชัง (พีภัตสรส) ความอัศจรรย์ใจ (อัทภุตรส) และ ความสงบใจ (ศานตรส) เป็นต้น มีอยู่แล้วในสมัยมหากาพย์ (1,000 – 500 B.C.) (黄宝生.2542: 317) เรื่องรามายณะมีเกือบครบทุกรส มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่ารามายณะได้แพร่เข้ามาตั้งแต่สมัยต้นคริสตศักราชด้วยวิธีบอกเล่าและสืบต่อกันลงมา (张玉安、裴晓睿 .2548: 71) ส่งผลต่อการพัฒนาของวรรณคดีเอเซียตะวันออกเฉียงใต้อย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง แต่วรรณคดีไทยไม่ได้รับอิทธิพลทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตโดยตรง ชลธิรา สัตยาวัดธนาเห็นว่า กวีไทยสมัยอยุธยาตอนต้นส่วนมากได้รับการอบรมด้วยวรรณคดีภาษาบาลี ในนั้น Subhodhaalankaara น่าจะมีความสำคัญที่สุดในการสร้างวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทยขึ้นมา (ชลธิรา สัตยาวัดธนา.2524:114) แต่อย่างไรก็ตาม “Subhodhaalankaara” ต่างก็พัฒนามาจากวรรณคดีสันสกฤต ด้วยเหตุดังกล่าวรสของวรรณคดีสันสกฤตจึงส่งอิทธิพลต่อวงการวรรณกรรมไทยด้วย ดังปรากฏกลุ่มคำศัพท์ทั้งบาลีสันสกฤตที่ใช้ในการประพันธ์เพื่อสร้างรสสุนทรียศาสตร์ในงานวรรณคดีไทย ซึ่งช่วยทำให้ภาพลักษณ์ของตัวเอกในวรรณคดีไทยมีรูปแบบที่หลากหลาย

จิตร ภูมิศักดิ์เห็นว่า ระบบศักดินาไม่เพียงแต่เป็นระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจ หากยังเป็นระบบวัฒนธรรมด้วย (จิตร ภูมิศักดิ์.2543 : 11) สี่ร้อยกว่าปีแห่งการพัฒนาของระบบศักดินาทำให้กรอบความคิดวัฒนธรรมไทยโดยมีการนับถือพระมหากษัตริย์และศาสนาพุทธเป็นหลักนั้นถูกสร้างขึ้นมา หากพิจารณาในด้านวรรณคดีไทยแล้ว เราจะเห็นว่าระบบศักดินาช่วยกระตุ้นให้

วรรณคดีไทยพัฒนาตามแนวโน้มความคิดแบบปิตาธิปไตยซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อการปกครองของสังคมแบบปิตาธิปไตยรวมทั้งสถาบันครอบครัวด้วย แรก ๆ พระวงศานางวงศ์ที่เป็นผู้ชายและขุนนางเป็นกลุ่มคนที่มีโอกาสได้รับการศึกษามากกว่าคนทั่วไป และได้รับการอบรมในการแต่งวรรณคดีที่มีรสวรรณคดีภาษาบาลี จึงไม่น่าแปลกที่วรรณคดีสำคัญ ๆ ของไทยส่วนมากเป็นผลงานของผู้ประพันธ์เพศชายที่มาจากชนชั้นสูง การศึกษาภาพลักษณ์ของตัวละครหญิงในวรรณกรรมไทยผ่านมุมมองของสังคมภายใต้วาทกรรมแบบปิตาธิปไตยนั้นได้รับความสนใจจากนักวิจัยวรรณคดีไทยมามากแล้ว ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า วรรณคดีไทยเป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนให้ผู้หญิงมีคุณสมบัติตามคำสอนในสุภาหิตสอนหญิงสำนวนต่าง ๆ อิทธิพลของวรรณคดีไทยค่อย ๆ แผ่ขยายจากชนชั้นสูงลงมาสู่ชนชั้นล่างตามกระบวนการพัฒนาของสังคม จนถึงทุกวันนี้ ความคิดแบบปิตาธิปไตยกลายเป็นความคิดทั่วไปของสังคม เนื่องจากนักเขียนสมัยใหม่ส่วนมากได้รับการศึกษาอบรมในสังคมไทยที่มีความคิดและวัฒนธรรมแบบชายเป็นใหญ่ จึงเป็นธรรมดาที่แม้แต่ักเขียนที่เป็นผู้หญิงก็อาจแต่งวรรณกรรมที่สะท้อนให้เห็นความคิดแบบปิตาธิปไตยได้

การปฏิรูประบบศักดินาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีอิทธิพลต่อการพัฒนาของศาสนาพุทธของไทยอย่างใหญ่หลวง ท่ามกลางการพัฒนาของศาสนาพุทธ ความสำคัญของความเชื่อเรื่องผีและอำนาจของผียิ่งลดน้อยลง แต่กลับกระตุ้นจินตนาการของนักประพันธ์ในการสร้างวรรณกรรมเรื่องผีแบบใหม่ ซึ่งมีคุณค่าทางสุนทรียภาพมากกว่าเรื่องผีพื้นบ้านและได้รับความนิยมจากคนทั้งในและนอกประเทศ เรามักเห็นนักประพันธ์มีการพัฒนาแนวคิดและกลวิธีการแต่งตามความนิยมของยุคสมัยด้วย มีการแต่งเรื่องผีให้เป็นเรื่องรักสามเส้า เรื่องรักเพศเดียวกัน เรื่องโกธิด แนวย้อนยุคหรือข้ามภพข้ามชาติ เป็นต้น ทำให้วรรณกรรมเรื่องผีกลายเป็นวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงในระดับสากล เช่น นวนิยายชุดผ้าและผีของพงศกรซึ่งประกอบด้วย สาปภูษา รอยไหม ก็ฟ้าสีเนห์หาสำหรับ เป็นต้น นอกจากขายดีในตลาดหนังสือแล้ว ยังถ่ายทำเป็นละครชุดโทรทัศน์ ได้รับการตอบรับอย่างดีจากผู้ชมชาวไทย มีการแปลเป็นภาษาจีนทุกฉบับและเผยแพร่ในอินเทอร์เน็ตด้วยละครโทรทัศน์เรื่อง บุปผะสันนิवास ของศัลยา สุขะนิวัตต์ ได้สร้างสถิติใหม่และดังไกลไปถึงประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนด้วย ละครเรื่องนี้เป็นเรื่องผีแนวย้อนยุค นางเอกเป็นนักโบราณคดีวัย 25 ปี เสียชีวิตจากอุบัติเหตุรถคว่ำ วิญญาณลอยไปสิงอยู่ในร่างนางรำที่เสียชีวิตไปในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นางเอกจึงได้พบกับคนรักและเห็นฉากสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ละครชุดนี้มีลำดับความนิยมสูงมากช่วยปลุกกระแสให้คนไทยสนใจข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของชาติมากขึ้น(ไทยรัฐ.https://www.thairath.co.th/content/1225490) โดยเฉพาะแหล่งโบราณสถานภายในอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา จากนวนิยายละครโทรทัศน์และภาพยนตร์เรื่องผีที่สร้างขึ้นมาสืบหลัง ๆ นี้ เราสังเกตเห็นว่า วรรณกรรมเรื่องผีกลายเป็นดาวแห่งวรรณกรรมไทยที่ได้รับความสนใจจากชาวโลก ผีมีภาพลักษณ์แตกต่างจากผีในเรื่องเล่าพื้นเมืองและความคิดดั้งเดิม มีอารมณ์ความรู้สึกเหมือนคน รู้จักรัก โกรธ โศกเศร้า ดีใจ มีนิสัยแบบดื้ออ้น โหดเหี้ยม น่าเกลียด และมีแบบอ่อนโยนน่ารักมีเสน่ห์ด้วย วรรณกรรมเรื่องผีใหม่ได้สร้างความบันเทิงให้กับคนดู ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยสร้างจิตสำนึกของคนในสังคมด้วย ผีมีภาพลักษณ์เหมือนตัวละครหญิงในวรรณกรรม

ไทยสมัยใหม่ทั่วไป ซึ่งเป็นภาพลักษณ์ของหญิงสาวที่สังคมแบบชายเป็นใหญ่คาดหวัง เรื่องนางนากเป็นตัวแทนเรื่องผีที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่ง บทต่อไปผู้วิจัยจะวิเคราะห์การพัฒนาภาพลักษณ์ของผีในสังคมแบบปิตาธิปไตย โดยศึกษาจากเรื่องแม่นากโดยเฉพาะ

3. การพัฒนาของภาพลักษณ์ผีในเรื่องแม่นาก

ผีตายทั้งกลมเป็นผีผู้หญิงที่ตายขณะคลอดลูก ซึ่งถือว่าเป็นผีตายโหงอีกรูปแบบหนึ่งในระบบความเชื่อเรื่องผีของไทย เนื่องจากแม่และลูกตายหมดทั้งคู่ จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่คนทั่วไปจะคิดว่าผีชนิดนี้มีความคับข้องใจและความอาลัยอาวรณ์ต่อโลกมนุษย์มากกว่าผู้ตายธรรมดาเป็นสองเท่า และเป็นผีที่น่ากลัวทั้งทางด้านรูปร่างหน้าตา อารมณ์ และพฤติกรรม ในสภาพแวดล้อมแห่งความคิดความเชื่อเช่นนี้ เมื่อระยะแรกเริ่มของการแพร่หลายเรื่องเล่าแม่นาก ผีแม่นากที่ตายทั้งกลม นั้นจึงเป็นผีคู่ แต่ในศตวรรษที่ผ่านมา แม่นากค่อย ๆ กลายเป็นผีผู้หญิงที่มีลักษณะหลายอย่าง ซึ่งนอกจากมีความโหดร้ายทารุณแล้ว ยังมีภาพลักษณ์ที่ก่อรูปขึ้นจากรสทางวรรณศิลป์อื่น ๆ เช่น ความรัก ความทุกข์โศก ความอ่อนโยน และความสงบ เป็นต้น มีภาพลักษณ์คล้ายตัวละครหญิงในวรรณคดีไทย ซึ่งเป็นภาพลักษณ์ของหญิงสาวที่สังคมแบบชายเป็นใหญ่คาดหวัง

เรื่องผีแม่นากมีที่มาจากเรื่องจริงในสมัยรัชกาลที่ 3 ตัวตนของแม่นากเคยมีจริง แต่ไม่ใช่ผีตามที่ข้อเขียนของ ก.ศ.ร. กุหลาบในหนังสือพิมพ์สยามประเทภ เล่ม 3 ตอนที่ 11 ฉบับวันเสาร์ที่ 10 พ.ศ. 2442 บอกว่า อำแดงนาคเป็นบุตรขุนศรีนายอำเภอ ได้แต่งงานกับนายชุ่ม ซึ่งเป็นตัวโขนทศกรรฐ์ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี และมีบุตรชายหญิงหลายคน บ้านของสองสามีภรรยาอยู่ปากคลองพระโขนง ต่อมาอำแดงนาคมีครรภ์คลอดลูกถึงอนิจกรรม นายชุ่มเอาศพไปฝังที่ป่าช้าวัดมหาบุศย์ เมื่อฝังแล้วก็หาได้เป็นปีศาจหลอกผู้ใดไม่ เป็นแต่พวกลูกชายของนายชุ่มและอำแดงนาคหวังทรัพย์สมบัติของบิดา กลัวบิดาจะมีภรรยาใหม่ จึงทำอุบายใช้คนไปขว้างปาข้าวเรือตามลำคลองริมป่าช้าที่ฝังศพอำแดงนาค (เอนก นาวิกมูล. 2549 : 22) เนื่องจากคนไทยเชื่อว่าผีตายทั้งกลมนั้นมีความทะยานอยากอันรุนแรงต่อโลกมนุษย์ ซึ่งรวมทั้งกามารมณ์ ดังนั้น จึงมีพวกนักเลงเจ้าชู้ตั้งใจจุดศพแม่นากเพื่อเอาผมไปทำเสน่ห์ยาแฝด ชาวบ้านเล่าลือกันว่าผีแม่นากแฝงอิทธิฤทธิ์ขับไล่พวกนี้ ชื่อเสียงของแม่นากจึงกระเดื่องเลื่องลืออื้อฉาวไปทั่วบ้านทั่วเมืองว่าปีศาจแม่นาคนี้ดุมาก ไม่เคยมีว่าผีที่ไหน (เอนก นาวิกมูล. 2549 : 82) ตั้งแต่นั้นมา เรื่องจริงดังกล่าวมาข้างต้นค่อย ๆ พัฒนากลายเป็นเรื่องผี แต่เราสามารถสังเกตเห็นว่า แรกๆ เรื่องผีแม่นากยังขาดรสวรรณศิลป์อย่างอื่นอยู่ เป็นเพียงเรื่องผีที่เต็มไปด้วยรสแห่งความเกรงกลัว (ภยานกรส) เป็นสำคัญ

ในระยะแรกเริ่ม บุคคลชนชั้นสูงเช่นพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่เรื่องแม่นากพระโขนงและสร้างกรอบความคิดทางแบบปิตาธิปไตยให้กับเรื่องนี้ ในสมัยที่เรื่องแม่นากพระโขนงเริ่มถูกเล่าลือแพร่หลาย คนชนชั้นสูงไม่เพียงแต่ชอบฟังเท่านั้น ยังมีส่วนร่วมในการต่อเติมเสริมแต่ง ประมาณ พ.ศ. 2420 สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีทรงเสด็จทอดพระเนตรคนเข้าออกประตูวัง ปรากฏว่า เรื่อง "อินากพระโขนง" เป็นที่รู้จักกันแทบทุกคน (เอนก นาวิกมูล. 2549 : 23) เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ยังทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระ

พระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และกำลังศึกษาในประเทศอังกฤษนั้น เคยทรงแต่งเรื่องเกี่ยวกับแม่นาคขึ้นมา และให้ชื่อเรื่องว่า The Second Ghost of Phra-Kanong (เอนก นาวิกมูล. 2549 : 24) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นหนึ่งในผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมแนวคิดปีศาจไทย ซึ่งเป็นแนวคิดที่แฝงอยู่ในระบบคักดินาของไทย ในระบบนี้ ลำดับชั้นทางสังคมไทยแสดงในรูปแบบพีระมิด โดยมีพระมหากษัตริย์อยู่ส่วนบนสุด และเจ้านายชั้นสูง ชุนนางไพร่ และทาสอยู่ส่วนล่างตามลำดับ ในระบบคักดินาแบบปีศาจไทยที่ถือพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางนั้น ไพร่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานและถูกเกณฑ์ทหารในขณะที่มีศึกสงคราม ส่วนผู้หญิงที่เป็นภรรยาไพร่ต้องดูแลครอบครัวเป็นอย่างดี เพียบพร้อมด้วยศีลธรรมและซื่อสัตย์ต่อสามี ข้อความที่ว่า “ขณะที่ผีแม่นากมาป่วนเบียนอยู่นั้น มันทำอะไรหลายอย่างที่เป็นอย่างคุณ เช่น ขับต้อนควายเข้าคอก ตักน้ำใส่โถ่ง เป็นต้น (เอนก นาวิกมูล. 2549:26)” ใน The Second Ghost of Phra-Kanong นั้น สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของผู้หญิงไพร่ในสังคมคักดินา ถึงแม้ว่าระบบคักดินาถูกยกเลิกไปในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่วัฒนธรรมของระบบนี้ยังมีอิทธิพลต่อสังคมอย่างลึกซึ้ง

หลังจากเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว รัชกาลที่ 6 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขนานนามสกุลขึ้นเมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2455 โดยให้มีผลบังคับใช้ในวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2456 กำหนดให้บุตรต้องสืบทอดนามสกุลของบิดา ส่วนผู้หญิงที่แต่งงานแล้วต้องเปลี่ยนใช้นามสกุลของสามีนั้น สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดปีศาจไทยที่สังคมกระแสหลักยกย่อง เรื่องแม่นากที่สำคัญที่สุด 3 สำนวนก่อน พ.ศ. 2530 คือ 1.บทละครเรื่อง “อีนากพระโขนง” ในปี พ.ศ. 2455 ของ “หมากพญา” หรือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 2. เรื่องขุนชาญคดี กำนันตำบลพระโขนง เล่าเรื่องอีนากพระโขนงในพ.ศ. 2471-2472 ซึ่งเป็นนวนิยายเรื่องแม่นาคพระโขนงเรื่องแรกที่ลงในหนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง และ 3.บทกลอนแปดแม่นาคพระโขนงใน พ.ศ. 2474 ของประภาศรี (เอนก นาวิกมูล. 2549 : 2) เรื่องดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการสร้างโครงเรื่องแม่นากพระโขนงที่มีลักษณะทางปีศาจไทยซึ่งมีการสืบต่อในสำนวนรุ่นหลัง กล่าวคือ แม่นากกับนายมากเป็นสามีภรรยาคู่หนึ่งที่ใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันมาอย่างมีความสุข ต่อมา นายมากต้องไปเข้าเดือนในพระนครในขณะที่แม่นาคตั้งครรภ์ เมื่อครบกำหนดคลอด แม่นาคตายทั้งกลม กลายเป็นผี แต่ยังคงกลายเป็นแม่บ้าน ใช้ชีวิตและปรนนิบัติสามีเหมือนเดิมเมื่อสามีกลับมา เมื่อรู้ความจริงแล้ว นายมากได้ทิ้งภรรยาหนีไปขอความช่วยเหลือจากพระ พระให้การคุ้มครองและปราบผีแม่นากจนสำเร็จ เรื่องแม่นากพระโขนงจึงกลายเป็นเรื่องราวของผู้หญิงเป็นฝ่ายอ่อนน้อมผู้ชายและเป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนาอยู่เหนือความเชื่อเรื่องผี (吴圣杨、赵燕兰. 2555 : 101)

ระหว่างการพัฒนาของเรื่องแม่นากพระโขนงในระยะเวลาหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ความรักระหว่างผีกับมนุษย์ค่อย ๆ พัฒนากลายเป็นแก่นเรื่องสำคัญ ผีแม่นากนั้นกลายเป็นผีผู้หญิงที่ถือความรักเป็นใหญ่มากกว่าสิ่งอื่นใด และมีสรรพนามบุรุษมากขึ้น เรื่องแม่นาคพระโขนงในช่วงแรกๆ ส่วนใหญ่ไม่เน้นความรัก เช่น ในเรื่องขุนชาญคดีเล่าเรื่องอีนากพระโขนง พ.ศ. 2471-72 ความรักระหว่างผีกับมนุษย์ยังแสดงให้เห็นได้ไม่ชัดเจน นายมากกลัวผีแม่นากแต่ไม่รักเขา และไม่ยอมให้

แม่นากเข้าใกล้ขีดได้เป็นอันขาด (เอนก นาวิกมูล. 2549 : 84) เรื่องแม่นากในระยะนี้ส่วนมากเป็นเรื่องผีที่น่าหวาดกลัว โดยเน้นความสยองและความชั่วร้ายของผีแม่นากเป็นหลัก เช่น เทียวหลอกหลอนชาวบ้าน ขโมยของบิณฑบาตของพระ หรือบีบคอพ่อค้าจีนที่หยอกเย้าตนเองให้ตาย เล่นงานเด็กที่เอาก้อนหินขว้างหลุมศพตน และฆ่าชาวบ้านที่บอกความจริงแก่นายมาก ว่าตนเองตายไปแล้ว เป็นต้น แต่ในระยะหลังๆ เรื่องแม่นากเริ่มเน้นความรักระหว่างผีกับคน เช่น ในข้อความบนปกของคำกลอนผีอินากเล่มที่ 3 พ.ศ.2481 บอกว่า เนื้อเรื่องทุกชิ้นโลดโผน โศก รัก และน่าหวาดเสียวมาก (เอนก นาวิกมูล. 2549 : 36) ในภาพยนตร์และละครโทรทัศน์ที่ถ่ายทำใน 20 ปีที่ผ่านมา นั้น นางเอกถูกสร้างให้มีภาพลักษณ์ผีผู้หญิงที่มีจิตใจละเอียดอ่อนและถือความรักเป็นใหญ่ จำนวนเหล่านี้เต็มเปี่ยมไปด้วยวรรณศิลป์ต่าง ๆ โดยมีรสความซาบซึ้งในความรัก (ศฤงคารรส) และความสงสาร (กรอุณารส) เป็นสำคัญ ความซาบซึ้งในความรักแสดงให้เห็นได้ชัดในภาพยนตร์เรื่อง นางนาก พ.ศ. 2542 เมื่อครั้งที่แม่นากยังมีชีวิตอยู่ สองสามีภรรยาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ถึงแม้ว่าตายเป็นผีแล้ว แม่นากยังนั่งรอการกลับมาของสามีที่ทำน้ำทุกวัน หรือแปลงร่างเป็นคนเพื่อไปเยี่ยมสามีที่ถูกเกณฑ์ ณ พระนครเนื่องจากคิดถึงสามีเหลือเกิน หลังจากนายมากกลับมาถึงบ้าน แม่นากเฝ้าบ้านและอาหารต่าง ๆ เพื่อใช้ชีวิตกับสามีเหมือนเดิม แต่เนื่องจากมีความเชื่อกันทั่วไปว่า ผีกับคนอยู่ด้วยกันไม่ได้ ความรักระหว่างผีแม่นากกับสามีจึงมีรสแห่งความโศกเศร้าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เรื่องแม่นากในช่วงแรก ๆ ส่วนใหญ่ไม่มีการพูดถึงฐานะและภูมิหลังครอบครัวของพระเอกกับนางเอก แต่เรื่องในช่วงหลัง ๆ เริ่มสร้างภูมิหลังและรายละเอียดที่สมเหตุสมผลสำหรับแม่นากกับนายมาก เช่น ในละครโทรทัศน์เรื่องแม่นากพระโขนง พ.ศ. 2543 แม่นากเป็นลูกสาวของนายอำเภอ เป็นคนอ่านออกเขียนได้ ส่วนนายมากเป็นชายหนุ่มที่ยากจน แต่มีความขยันหมั่นเพียร เนื่องจากพ่อแม่ฝ่ายหญิงไม่เห็นด้วยกับการแต่งงานระหว่างสองคนนี้ แม่นากจึงหนีตามนายมากไปใช้ชีวิตอยู่ด้วยกัน ข้อมูลภูมิหลังครอบครัวของแม่นากมีส่วนช่วยเพิ่มความโศกเศร้าให้แก่ความรักของแม่นากซึ่งได้มาด้วยความยาก และทำให้ผู้ชมเข้าใจเห็นใจในความอาลัยอาวรณ์ที่แม่นากมีต่อสามี จึงกล่าวได้ว่า ปัจจุบันนี้ เรื่องแม่นากพระโขนงได้พัฒนากลายเป็นวรรณกรรมประโลมโลกแล้ว

ท่ามกลางการพัฒนาเรื่องแม่นากพระโขนงที่มีรสความซาบซึ้งในความรักและความโศกเศร้าเพิ่มมากขึ้น รสความเกรงกลัวซึ่งเป็นสัญลักษณ์พิเศษจำเพาะของเรื่องผียังเป็นจุดที่ดึงดูดความสนใจจากผู้อ่านและผู้ชม และพัฒนาไปพร้อมกับบรรดังกถาวมาแล้วข้างต้น แต่ภาพลักษณ์อันอ่อนโยนของแม่นากชัดเจนยิ่งขึ้นทุกที ซึ่งสอดคล้องกับภาพลักษณ์สตรีที่สังคมแบบชายเป็นใหญ่คาดหวัง เรื่องแม่นากพระโขนงในช่วงแรกเน้นพล็อตเรื่องที่น่าหวาดกลัว โดยสร้างภาพลักษณ์ของแม่นากให้เป็นผีที่โหดร้ายทารุณ ไม่มีมนุษยชาติ แต่ในช่วงหลัง ๆ แม่นากถูกสร้างให้เป็นผีที่มีนิสัยอ่อนโยน มีอารมณ์ความรู้สึกคล้ายมนุษย์มากขึ้น เช่น ในละครเพลงเรื่องแม่นาก เดอะ มิวสิคัล พ.ศ. 2552 ผีแม่นากทำให้หมอผีตกใจจนถึงแก่ความตาย ผีแม่นากรู้สึกผิดและเสียใจ หรือในภาพยนตร์เรื่องพี่มากพระโขนง พ.ศ. 2556 มีการดำเนินเรื่องอย่างละเอียด ผีแม่นากไม่เคยทำร้ายคน การฆ่า

คนตายนั้นยิ่งไม่ต้องพูดถึง ในด้านการปฏิบัติต่อสามี แม่หากยิ่งแสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์แบบ ภรรยาดีที่สังคมแบบชายเป็นใหญ่คาดหวัง เช่น เมื่อสามีอยู่บ้าน เธอคอยปรนนิบัติสามีอย่างดี เมื่อสามีถูกเกณฑ์ทหาร เธอปฏิบัติตนอย่างเข้มงวด ไม่คิดนอกใจสามี และเมื่อตายทั้งกลมกลายเป็นผีแล้ว เธอยังท่อมทุกสิ่งทุกอย่างสำหรับสามี ในแต่ละสำนวนของเรื่องแม่หากต่างมีฉากสำคัญ ฉากหนึ่ง คือเมื่อเตรียมอาหารเย็นให้นายมากนั้น ผีแม่หากเหยียดแขนยาวลงไปเก็บมะนาวที่ตกอยู่ ใต้ถุนบ้าน ซึ่งเป็นฉากที่สร้างบรรยากาศน่าหวาดกลัว แต่เป็นฉากที่แสดงให้เห็นถึงชีวิตประจำวัน ของแม่บ้านไทย ถึงแม้ว่าความคิดของสตรีนิยมมีการพัฒนาไปพร้อมกับการพัฒนาทางสังคม แต่ วรรณคดีไทยคลาสสิกมักสะท้อนให้เห็นถึงความคาดหวังที่มีต่อสตรีในสังคมชายเป็นใหญ่ สตรีใน วรรณคดีถือค่านิยมของระบบปิตาธิปไตยเป็นไม่วัดระดับความถูกต้อง และปฏิบัติตามเพื่อตอบสนอง ความคาดหวังของวัฒนธรรมกระแสหลักที่มีต่อสตรี (廖宇夫.2549 : 64) ในละครโทรทัศน์ เรื่องแม่หากพระโขง พ.ศ. 2543 แม่หากเป็นสุภาพสตรีที่มีการศึกษาอยู่ระดับหนึ่ง เธอเลือกที่จะต่อ ต้านอำนาจของพ่อแม่และหนีตามนายมากไปเพื่อความรักของตน แต่หลังจากแต่งงานแล้ว เธอยัง ต้องจงรักภักดีต่อสามี ปรนนิบัติสามี และทำงานบ้านทุกวัน กล่าวได้ว่า อันที่จริงแล้วแม่หากยังเป็น สตรีผู้เป็นแบบอย่างที่ดีที่สังคมแบบปิตาธิปไตยคาดหวัง

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในศตวรรษที่ผ่านมา นอกจากภาพลักษณ์อันอ่อนโยนแล้ว ผีแม่หากยัง แสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์ผีผู้หญิงที่มีสติปัญญาชัดเจนยิ่งขึ้น การที่ถูกพระปราบคือชะตากรรมของ ผีแม่หากในแต่ละสำนวน แต่อยู่ระหว่างกระบวนการพัฒนาของเรื่องแม่หาก โครงเรื่องการถูกปราบ ของผีแม่หากมีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ จากการไม่ยินยอมให้ปราบจึงเกิดการต่อสู้ระหว่างผีกับ พระกลายเป็นการรู้จักสำนึกผิดและยินยอมจากไป ในระยะแรก ๆ ผีแม่หากโหดร้ายทารุณ แม้ กระทั่งพระยังไม่อาจทำให้เธอหวาดกลัวได้ ในที่สุดผีแม่หากไม่ได้จากไปด้วยความสมัครใจ แต่เป็น เพราะหมัดหนักในการต่อสู้กับพระต่างหาก แต่ในสำนวนช่วงหลัง ๆ การปะทะกันระหว่างผีแม่ หากกับพระลดน้อยลงเมื่อเทียบกับสำนวนช่วงแรก ๆ เช่น ในภาพยนตร์เรื่องนางนาก พ.ศ. 2542 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงมหามานัก และสนทนากับเธอ จนผีแม่หากสงบลงและยอมไปสู่อ้อมอกสามีด้วยดี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการปล่อยวางจากความยึดติดและตัณหาของผีแม่หาก การ สร้างภาพลักษณ์ของผีผู้หญิงที่มีสติปัญญาและมีวรรณศิลป์ด้านความสงบมากขึ้นนั้น คือผลแห่ง การพัฒนาความเชื่อพุทธศาสนาในสังคมไทย ซึ่งก็เป็นความคาดหวังต่อผู้หญิงของสังคมวัฒนธรรม แบบปิตาธิปไตยเช่นเดียวกัน

บทสรุป

จากการศึกษาประวัติการพัฒนากาพย์ของสังคมไทยคณะผู้วิจัยพบว่า สมัยต้นอยุธยา สังคม ไทยเริ่มมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบหญิงเป็นใหญ่มาเป็นสังคมแบบปิตาธิปไตย กษัตริย์เป็นศูนย์กลางอำนาจ ศาสนาพุทธมีฐานะสูงขึ้น เนื่องจากการสนับสนุนจากผู้ปกครอง ขณะที่ความเชื่อดั้งเดิมซึ่งรวมทั้งเรื่องผีมีความสำคัญลดลง

ภาพลักษณ์ของผีในเรื่องเล่าพื้นเมืองเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่เป็นทั้งผีดีหรือผีร้าย มีอำนาจเด็ดขาดมาเป็นผีที่มีอำนาจน้อยลง การปฏิรูประบบศักดินาและระบบสงฆ์ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเพื่อให้เกิดการปกครองมีความมั่นคงขึ้นนั้น ช่วยกระตุ้นให้สังคมพัฒนาไปเป็นสังคมแบบปิตาธิปไตย ผู้ชายชนชั้นสูงที่มีโอกาสได้รับการศึกษาซึ่งรวมทั้งการเสพวรรณคดีภาษาบาลีจากวัด เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทในการสร้างวรรณคดีไทยที่มีกรอบความคิดแบบปิตาธิปไตยและ ประกอบกับแนวคิดสุนทรียศาสตร์ วรรณคดีภาษาบาลีทางด้านรสวรรณศิลป์ซึ่งได้อิทธิพลจากวรรณคดีสันสกฤตอินเดีย ทำมกลางการพัฒนาของศาสนาพุทธ ความสำคัญของความเชื่อเรื่องผีและอำนาจของผียิ่งลดน้อยลง แต่กลับกระตุ้นจินตนาการของนักประพันธ์ในการสร้างวรรณกรรมเรื่องผีแบบใหม่ ซึ่งมีคุณค่าทางสุนทรียภาพมากกว่าเรื่องผีพื้นบ้าน ช่วยทำให้เรื่องผีมีอารมณ์ความรู้สึกใหม่เกิดขึ้น เช่น ความรัก ความโศกเศร้า ความสนุก เป็นต้น นอกจากนี้ผีมีแบบคู่ร้ายแล้ว ยังมีผีที่มีบุคลิกภาพของความอ่อนโยน น่ารัก และน่าสงสาร ซึ่งเป็นภาพลักษณ์คล้ายดังตัวละครหญิงในวรรณกรรมไทยทั่วไปที่สังคมปิตาธิปไตยนิยม

เรื่องแม่นากที่เกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นสมัยสังคมแบบปิตาธิปไตยที่มีการพัฒนาาระดับหนึ่งแล้ว แม้ว่าหนึ่งร้อยกว่าปีที่ผ่านมา สังคมไทยมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปมากเนื่องจากได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก รวมทั้งมีการรับแนวความคิดสตรีนิยมเข้ามาในสังคมไทย จึงทำให้สังคมไทยมีการลดอคติทางเพศลงไปบ้าง แต่อย่างไรก็ตาม เราปฏิเสธไม่ได้ว่าสังคมไทยยังคงพัฒนาตามแนวโน้มแบบปิตาธิปไตย เพราะฉะนั้น ภาพลักษณ์ของผีแม่นากแม้มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ทว่าหนังสือ บทภาพยนตร์และสำนวนต่าง ๆ ก็ยังคงสะท้อนภาพลักษณ์ของผู้หญิง ที่สังคมชายเป็นใหญ่คาดหวัง

บรรณานุกรม

- จิตร ภูมิศักดิ์ . (2543). โฉมหน้าศักดินาไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า
ชลธิรา สัตยาวัฒนา. (2524). วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ในสมัยอยุธยาตอนต้น.
กรุงเทพฯ : กลุ่มแสงดาว
ถางช้อยหยาง และ อุทัยหยาง. (2559). การศึกษาความหมายทางวัฒนธรรมจากตำนานการสถาปนา
อาณาจักรฟูนัน วารสารศิลปกรรมบูรพา (19,1)
นิยะดา เหล่าสุนทร. (2559). แม่นากพระโขนง : จากเรื่องจริงสู่บทละครร้อง. ศิลปวัฒนธรรม (37,4)
พรพิชชา บุญบรรจง. (2544). แม่นาก : มายาคติ “ความเป็นเมีย” ที่ถูกประกอบสร้างในละครโทรทัศน์
ภาพยนตร์ และ ละครเวที. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปการละคร
ภาควิชาศิลปการละคร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พระญาติไท. (2543). ไตรภูมิพระร่วง กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณาคาร
พรรณราย ไอสภาภิรัตน์. (2543). นางนาก : การต่อรองทางความหมายในภาพยนตร์ยอดนิยม.

- วิทยานิพนธ์สังคม วิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พานี ศรีวิภาต. (2545). การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่อง “นางนากพระไชนง”. วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2544). นาคมาจากไหน กรุงเทพฯ: โปสโตนบุ๊คส์
- _____. (2546). ประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมของภาษาและวรรณคดีในสยามประเทศ.
กรุงเทพฯ : มติชน
- _____. (2550). แม่นาค. กรุงเทพฯ : สามัญชน
- วิชุดา ปานกลาง. (2539). การวิเคราะห์การถ่ายทอดความหมายเรื่อง “ผี” ในภาพยนตร์ไทยเรื่อง
“แม่นาคพระโชนง” พ.ศ.2521-2532. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต
ภาควิชาการสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ศิริพร ไผ่ศิริ.(2544). การสร้างสรรคในการผลิตซ้ำภาพยนตร์ไทยจากตำนาน “แม่นาคพระโชนง”.
วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ศุภลักษณ์ บัญญา. (2553). การศึกษาบทบาทของผีในนิทานพื้นบ้านล้านนา. เชียงใหม่ : สาขาวิชา
ภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อิทธิพล วรรณสุภากุล. (2558). การเล่าเรื่องของ “พี่มาก..พระโชนง” และสัมพันธ์ความเป็น
“แม่นาคพระโชนง” สู่ “พี่มาก..พระโชนง”. วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม ปีที่ 3
ฉบับที่ 2(6)
- เอนก นาวิกมูล. (2549). เปิดตำนานแม่นาคพระโชนง. กรุงเทพฯ : มติชน
- อาทรี วนิชตระกูล. (2555). จากตำนานสูงงานละคร : ตามรอยวิญญาณรักแม่นาค
ย้อนรอยวิญญาณหลอนปีศาจไปโดย.วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์ (18,4)
- 黄宝生.(2542). 印度古典诗学. 北京：北京大学出版社
- 张玉安、裴晓睿.(2548). 北京：昆仑出版社
- (元)汪达渊著，苏继颀校释.(2524). 岛夷志略校释. 中华书局
- 《明史》卷324. (2517). 中华书局
- (元)周达观著，夏鼐校注. (2524). 真腊风土记. 北京：中华书局
- J.G.弗雷泽. (2549). 金枝. 北京：新世界出版社
- 段立生. (2548). 论泰国历史上四次僧伽制度的改革. 《东南亚》2005年第1期
- 吴圣杨、赵燕兰. (2555). 佛教与民间信仰的相遇——泰国《鬼妻》与中国《白蛇
传》的比较分析. 《东南亚研究》2012年第1期
- 廖宇夫. (2549). 泰国《昆昌昆平唱本》女性形象对现实社会的影响.
《东南亚纵横》2006年第7期

เว็บไซต์

สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2561 จาก ไทยรัฐ. <https://www.thairath.co.th/content/1225490>

สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2561 จาก วิกิพีเดีย. <https://th.wikipedia.org/wiki/กองกอย>